

arkivXet

information från Arkiv Gävleborg

årgång 12 3/2006

Valman!

I dag står slaget!

VILL DU nedsättning av militärbördorna,
lindring av skatteutgifterna,
slopandet av hungertullarne,
borttagandet av bränvinseländet
och råfst och rättarting med ämbetsmannaväldet i
landet, så rösta då med

Socialdemokratiska Arbetarpartiets lista,

som upptager följande för småfolkets sak varmt intresserade
och pålitliga personers namn:

Leksell, E. A. Riksdagsman, Sandviken.

Månsson, Fabian, Redaktör, Gävle.

Forssell, J. F., Folkskollärare, Hemlingby, Valbo.

Andersson, A. J., Linjeförman, Gävle.

1911. 1911. 1911. 1911. 1911.

De politiska budskapen haglar över oss valtider. Det här numret av arkivXet ägnar vi åt partiernas och andra politiska rörelsers historia. Affischen är hämtad från valrörelsen 1911 som du kan läsa mer om på nästa uppslag.

Valrörelsen som blev en kamp mellan automobiler

1911 noterade länsstyrelsen i Gävleborg 100 registrerade automobiler och motorcyklar. Det var alltså ganska ovanligt med motorfordon på landsvägarna i vårt län. Såg man en bil kunde det mycket väl vara en politisk agitator som var ute och fiskade röster inför det stundade valet.

Riksdagsvalet 1911 var inte vilket val som helst. Åren 1907 – 1909 genomfördes en rösträttsreform som innebar en stor ökning av antalet röstberättigade. Man kunde nu, med vissa inskränkningar, säga att vi hade allmän rösträtt för män till riksdagens andra kammare. Detta hade stor betydelse för det Socialdemokratiska arbetarepartiet. Nu kunde man vänta sig att arbetarklassens män, som på grund av inkomststrecken varit utestängda från valurnorna, skulle rösta in socialdemokraterna i politiken på allvar.

Inför valet fanns nu tre jämnstarka partier i Sverige. Allmänna valmansförbundet (dagens moderater) representerade den gamla eliten i samhället och hade regeringsmakten. Frisinnade landsföreningen (dagens folkpartister) var ett mer radikalt och vänsterorienterat alternativ som i många frågor samarbetade med socialdemokraterna. I takt med att mängden väljare ökade, växte partiernas behov att visa framfötterna och vinna röster. Valet 1911 var på många sätt det första valet med en riktig valrörelse.

Socialdemokraterna hade allt att vinna och satade stort på att åka runt i länet och agitera. Partidistriktets noggranna statistik redogör för 409 föredrag i länet med sammanlagt 151 800 åhörare. 38 olika föredragshållare, både lokala politiker och kända riksnamn som Hjalmar Branting och Carl Lindhagen, visade upp sig. Flitigast var andranamnet på Gästriklands valsedel, redaktör Fabian Månsson, som höll 38 föredrag.

Att använda bilar var en idé som kläcktes av Socialdemokratiska ungdomsförbundet på våren 1911. Två rödlackerade bilar, en Mathis och en Buick, införskaffades för användning i valrörelsen. Men

socialdemokraterna snuvades på premiären. Svenska Folkförbundet, en organisation nära knuten till högern, gav sig i slutet av april ut på turné med den "blå bilen". Bilen anlände till Gävle lagom till Svenska Folkförbundets fosterländska fest den 1 maj. Ankomsten blev dramatisk. I korsningen Nygatan – Centralgatan krockade man nästan med en spårvagn, bromsarna tog dåligt och ekipaget tvingades styra upp mot ett träd för att få stopp. Viss uppståndelse och hånfulla kommentarer blev resultatet, men bil och passagerare klarade sig.

Under sommaren 1911 genomkorsades länet av politiska bilar, såväl blå som röda. Den "norra" röda bilen gjorde nära 50 stopp i Gästrikland och Häl-

Den blå bilen, med Svenska Folkförbundets agitator Edit Kindvall, står parkerad i Heden utanför Söderhamn. Hugo Falkman var där med sin kamera.

singland under sina turnéer. Populära talare fraktades runt med mängder av litteratur i bagaget. Försäljningen av tidningar och småskrifter finansierade resorna helt och hållet. Små orter dit järnvägen inte nådde var nu plötsligt tillgängliga för agitation, på flera platser uppgavs att det aldrig tidigare hållits ett politiskt föredrag.

Det bästa var förstås att bilen i sig själv var en publikmagnet. Var de än drog fram kantades vägar av nyfikna. Socialdemokraterna i Gävle kom också på idén att hyra en motorbåt för agitationen i fiskesamhällena Bönan och Utvalnäs. Tilltaget hänades som löjeväckande i högertidningen Gefleposten, dagen därpå rapporteras att Moderata valmansförbundets motorbåt gjort stor lycka på

samma platser. Ny teknik var en vinnare i valet och det gällde att hänga med.

Någon liberal bil var inte ute på vägarna och man kan märka ett visst förakt i de frisinnades tidning Gefle Dagblad när de politiska bilarna kommer på tal. I Ockelbo har massorna slutit upp kring högers bil, men inte för att höra på talaren. I en by har talaren förgäves försökt fånga uppmärksamheten hos en hop människor i färd att undersöka "bilvidundret". Man driver också med alla förse- ningar som uppstår på grund av punkteringar och andra olyckshändelser.

I augusti började valspurten. Norra Hälsinglands valkrets av SAP skickade ut en egen bil som besökte samtliga socknar. I Gästriklands valkrets fick socialdemokraterna en smärre chock när de läste annonsen i Gefleposten om "De moderates bilturné". Snabbt tvingades man hyra en bil som under fyra dagar for runt med valkandidate- rna och "sopade igen spåren" efter den svarta högerbilen.

Som många väntat, eller fruktat, blev valet ett genombrott för socialdemo- kraterna och en motgång för högern. I Gävleborg fick socialdemokraterna sex mandat och de frisinnade fem, medan högern blev utan. I oktober er-

sattes den sittande högerregeringen med en fri- sinnad.

Från valrörelsernas barndom fram till idag har mycket hänt. Antalet partier har mer än fördubb- lats och väljaren av idag möts av TV-debatter och hemsidor i stället för cykelpatruller och röd- lackerade bilar. Men syftet är fortfarande det- samma: Att föra fram ett budskap och få oss att rösta rätt.

Lisa Engström

Gästriklands egna röda bil står utanför Arbetarbladets expedition i Gävle. I baksätet sitter två av socialdemokraternas riksdags- kandidater: Fabian Månsson och A J Andersson.

Miljörörelsen i Ovanåker

- historien om Rädda Voxnadalen hamnar i arkivet

Julveckan 1980 förändrades till- varon för många människor i Voxnadalen. Händelserna under de kommande vintermåna- derna skakade om hela kom- munen, skapade gemenskap och klyftor mellan människor och födde nya organisationer, till och med ett nytt politiskt parti. Den 17 december landade en skrivelse från Programrådet för

radioaktivt avfall (PRAV) på Ovanåkers kommun- styrelsens bord. Informationen, att det planerades provborrningar på Svartboberget, sipprade ut till allmänheten lagom till jul.

Det blev en annorlunda julhelg hos Birgitta och

Sture Ohlsson på gården Ersjuls utanför Alfta. En febril aktivitet kom igång, oron var stor och telefo- nerna gick varma. Några tog sig upp på berget och det visade sig att ryktet talade sant: Provbör- ningarna hade börjat, redan när man informerade kommunstyrelsen hade man trängt 70 meter ner i berget. Den 22 december hölls ett möte på går- den som blev starten för aktionsgruppen Rädda Voxnadalen.

I provborrningarnas tid

1977 genomfördes de första provborrningarna i Sverige för att finna förvaringsplatser för kärn- kraftsavfall. Till en början väckte detta mycket lite uppmärksamhet, kärnkraftsfrågan var ännu inte den heta potatis den skulle bli några år senare. Folkomröstningen i kärnkraftsfrågan 1980 drev på

Tips till PRAV. BORRA OSTÖRDA, GÖR NI
SÄKRAST, MITT PÅ KOMMUNSTYRELSENS
SAMMANTRÄDESBORD I OVANÅKER

Den här teckningen av Arne Fransson valsade runt i pressen vid tiden för händelserna. Den illustrerar hur politikernas agerande uppfattades av de som motsatte sig borringarna.

organiseringen av motståndet och Folkkampanjen mot kärnkraft samlade mängder av människor. I Ovanåker fanns en synnerligen livaktig lokalavdelning av FMK.

Efter folkomröstningen kunde provborringarna inte längre fortgå obemärkta. PRAVs borringar på Kynnefjäll i norra Bohuslän blev en vändpunkt. Rädda Kynnefjäll var en framgångsrik och uppmärksam aktion som med hjälp av demonstrationer och bevakning lyckades förhindra borringar. Opinionsen i Sverige var nu negativt inställd till hur avfallsfrågan hanterades politiskt och Kynnefjälls räddare hyllades som hjältar. PRAV tvingades att byta taktik. Öppna meddelanden om provborringar skulle mötas av protester. I stället "smög man sig in" i kommunerna och påbörjade borringar med markägarens tillstånd, men utan allmänhetens vetskap. Denna taktik användes första gången på Svartboberget i Voxnadalen.

Aktionsgruppen i aktion

I Voxnadalen gjorde man samma sak som man gjort på Kynnefjäll, men utgången blev en helt annan. Uppslutningen var mycket stor. Den aktiva

kärnan av Rädda Voxnadalen bestod av ett drygt hundratal personer och många tusen stödde dem med sina namnunderskrifter. Stormöten, demonstrationer, ständig bevakning av borrlplatsen och uppvaktning av politiker bemöttes med irritation och tystnad från myndighetshåll. Då beslöt man stoppa borringarna. Genom att blockera vägen hindrade man under 2 ½ dygn vatten för kylning av borren att komma fram. Sedan kom polisen. 25 av Rädda Voxnadalens aktiva åtalades och dömdes som brottslingar under de år som följde.

"Det blev så stort – det tog all tid" säger Birgitta Ohlsson när hon tänker tillbaka på de år då motståndet mot borringarna och allt arbete kring rättegångarna pågick. "All tankeverksamhet kretsade kring det här." Rädda Voxnadalen hade en styrelse där Birgitta blev ett slags ordförande, men även en "storstyrelse" som bestod av ett 30-tal personer, bland annat ombud för varje by. "Mötena tog tid, det tog tid att fatta besluten, men det var väldigt demokratiskt" säger Birgitta.

Rättegångarna

Den första rättegången i Bollnäs tingsrätt kallar

Birgitta för "den förfärliga rättegången". Rättssalen var full, folk stod i gångarna och det satt skolklasser på golvet. Det var Birgitta och två andra ur gruppen som valts ut som centralfigurer för en första omgång i rätten. Redan samma eftermiddag kom domarna: 60 dagsböter för "egenmäktigt förfarande". Domarna kom sedan att slås fast av hovrätten och sänkas till 40 dagsböter av högsta domstolen.

Men den första rättegången fick ett efterspel. Åklagarens inställning till de åtalade uppmärksammades i pressen. "Det här kan en enkel hushållslärlarinna från Alfta inte förstå" citerades åklagaren i Ljusnan. Hushållslärlarinnan själv, Birgitta Ohlsson, säger idag att han blev felciterad, men att andemeningen var densamma. Rättegången JO-anmälades på grund av att endast personer från partier med positiv inställning till kärnkraften var tillfrågade som nämndemän. Detta förvärrade den klyfta som skapats i Ovanåker mellan folket och politikerna. "Vi upplevde det som att folket reste sig, men inte politikerna" säger Birgitta Ohlsson som själv var aktiv inom centerpartiet vid tidpunkten. "I Kynnefjäll stod politikerna och kommunen på aktionsgruppens sida, så var det inte här".

Revyerna blev en befrielse

Den sista rättegången i Voxnadalsmålen ägde rum i december 1982. I två år hade livet kretsat kring borringarna och rättegångarna för en stor grupp människor. Vad skulle hända sedan? Tänk om man kunde göra en revy om alltsammans? Så blev det.

Det var en stor befrielse att få bearbeta händelserna, att t ex få spela upp "den förfärliga rättegången" på scenen. Sture och Birgitta skrattar när de minns nummer med uranletning med geigermätare, domaredansen med kåpor och peruker eller Birgitta som energiminister Birgitta Dahl. "Man kunde ha roligt trots att det fanns en mörk bakgrund" säger Sture. Pengarna från revyerna gick tillbaka till rörelsen, t ex till Avfallskedjan, det

nationella nätverk av ideella grupper som arbetar med kärnavfallsfrågor. Avfallskedjan bildades just i Voxnadalen 1981.

I backspeglarna

Det har gått 25 år sedan händelserna i Voxnadalen. Domarna blev prejudicerande fall som kom att användas vid andra tillfällen då miljöaktivister var inblandade. Men för borrbolagens hårda tag med polis och hundar blev det ett abrupt stopp när man fraktade bort demonstranter från Almunge 1985. Dåvarande energiminister Birgitta Dahl ville inte se några polisingripande mot fredliga demonstranter i sin egen hemkommun. Ur Rädda Voxnadalen föddes en lokalavdelning av Miljöpartiet som vid nästa val kom in i Ovanåkers kommunpolitik. Vad Svartboberget beträffar, så dög det inte som förvaringsplats för kärnavfall.

När några gamla medlemmar i Rädda Voxnadalen under sensommaren 2006 samlade ihop aktionsgruppens arkivmaterial dök många minnen upp. "Känns det inte sorgligt att lämna ifrån sig alltihop?" är en fråga Birgitta fått flera gånger under arbetet med att rensa och sortera pressklipp, protokoll, domstolshandlingar, affischer, banderoller och annat material inför arkiveringen i Arkiv Gävleborg. Men Birgitta tycker inte det. Det är viktigt att materialet bevaras och att folk kan ta del av det. "Men kanske gråter jag en skvätt ikväll".

Lisa Engström

Agnetha Nellfors och Birgitta Ohlsson med delar av Rädda Voxnadalens arkiv. Materialet lämnades till Arkiv Gävleborg i samband med Ovanåkersinventeringen.

Valaffischen – knytnävslag, väckarklocka eller gäspning?

Den svenska valaffischen föddes i och med nittonhundratalets stora rösträttsreformer, 1907/1909 och 1919/1921, som innebar att väljarkåren inte bara mångdubblades utan även breddades till att omfatta män som kvinnor, fattiga som rika. Från att de röstberättigade 1866 hade utgjort ca 5,5 % av befolkningen hade procenttalet 1921 ökat till drygt 50 %. Nu var det upp till de olika politiska partierna att anamma valpropagandan och dess redskap i kampen om väljarna.

Affischens syfte är att påverka, att få medborgarna att ta ställning och att vara beredda att aktivt ta del. Den ska väcka intresse, förmedla ett budskap och lätt kunna identifieras. Ett ögonblicksverk och utan tvekan! Ett stopptecken, en väckarklocka, ett knytnävslag men också ett handslag. Vissa ska väckas till kamp och engagemang, andra få uppleva samhörighet och några ska lockas.

Dagens valaffischer konkurrerar med andra budskap som pockar på uppmärksamhet. Under 1980-talet förespåddes valaffischens snara död. Den ansågs medföra slöseri med jordens resurser och dess värde var tveksamt. Men än lever den och inför varje val kantas vägar och förses anslags-tavlor med partiernas välvilliga löften.

De äldsta valaffischerna var tyngda av långa textmassor och nästan helt i avsaknad av bilder men ganska snart kom detta att förändras.

Högerens män tågar ut i valkampen 1911, skapad av C A Jacobsson. Foto: Tom Sandstedt

Några av de mer klassiska affischerna tecknades av C A Jacobsson eller signaturen JAC. 1911 presenterade han två korresponderande verk, *Arbetarna tågar ut i valkampen* och *Högern tågar ut i valkampen*. Även om partibeteckningen saknas behöver man inte sväva i okunskap om i vilket läger de hör hemma – uppdragsgivare var det socialdemokratiska partiet. Affischerna är tecknade med humor och med glimten i ögat. I leden marscherar konservatismens och socialismens kända företrä-

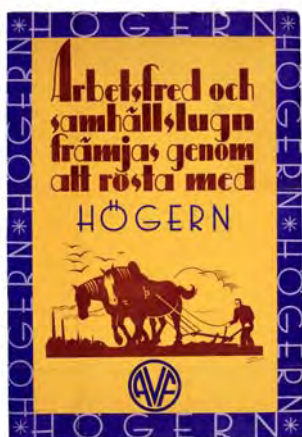
Socialdemokraterna låter arbetarna tåga till val 1911, skapad av C A Jacobsson, JAC. Foto: Tom Sandstedt

dare bla Arvid Lindman och Hjalmar Branting. *Leve kapitalismen* ställs mot *Frihet och rätt*.

Det är en högst märklig samling som presenteras på högerns affisch, herrar som knappast inger förtroende. Iförda stormhatt och frack ska de locka sina väljare med löften om klasslagar, herremakt och nödlögner. Riktningen är visserligen mot höger men det är inte en enad rörelse utan blickarna går åt olika håll. Den enskilde individen framhävs mer än gruppen och det finns ingen klar sammanhållning i bilden. Ett spretigt och argsint skräckabinett på vandring och som mer skrämmer än lockar. Stämningen förstärks av färgkombinationen svart och kallt gult.

Arbetarna... presenteras som en sammanhållen grupp, där blickarna likriktas. Tåget är längre, männen fler och vi kan skymta en och annan kvinna. Rörelsen är framåt med blicken mot vänster. Ge-

menskapen förstärks av facklornas rök som mjukt sluter sig runt bildens övre hälft.

Frid och ro råder både i fabriken och på fältet. Moje Åslund, 1930-talet. Foto: Tom Sandstedt

Redan tidigt insåg högern värdet av att anlita professionella reklamtecknare. Symbolspråket är tydligt och kan inte misstolkas. Färgerna gult och blått dominerar och markerar partiets fosterländska grundvalar. Den svenska flaggan och riksvapnets kronor återfinns på flera av affischerna. Det råder lugn och ordning på 30- och 40-talets högeraffischer och de utstrålar stabilitet och balans. Moje Åslund och Harry Bergman anlidades

gärna av moderpartiet men även av SNU, Sveriges nationella ungdomsförbund, partiets fristående ungdomsförbund.

Arbetsfred och samhällslugn... inte en antydning till revolution och omvälvning. Bonden, odal mannen, går lugn och trygg bakom sina hästar – arbetskamrater på åkern. Han bearbetar jorden som den svenska bonden gjort sedan århundradena före honom. Trygghet och stabilitet! I bakgrunden återges ett fabrikskomplex – en symbol för något nytt. Den nya tiden finns där men än vilar landets välstånd på jordbrukssamhället och det samhällsbevarande.

Harry Bergman 1932 Foto: Tom Sandstedt

Kan en affisch bli mer svensk än den som konstnären Harry Bergman skapade 1932? Hela affischen kan ses som en symbol för nationen. Över det gula sädesfältet välver sig den blå himlen. Ensam men stark, skördar den svenske bonden sin havre – individen före kollektivet.

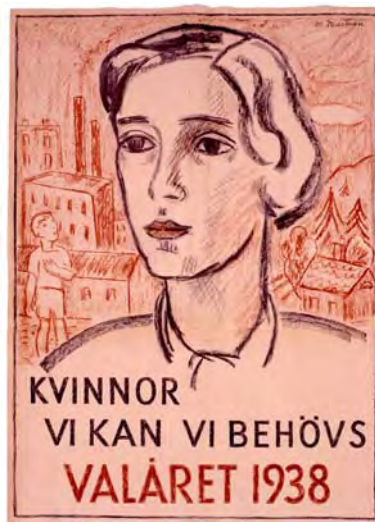
På trettioalet skapade Nils Melander denna underbara valaffisch. Här är tydlighet och har-

moni i såväl budskap som symbolik. Regeringsmakten framställs som ett lustigt men knappast seriöst cirkussällskap. Den sjungande *babuschkan* med drag av eklestiastikminister Arthur Engberg ackompanjeras av Per Albin Hansson, Sveriges statsminister. *Apan* är misstänkt lik Karl Kilbom, den lyckobrevsförsäljande papegojan känns igen som Zeth Höglund och mannen med buren är socialminister Gustav Möller. Socialismens lättflyktiga valöften svävar som tivoliballonger över gruppen. Färgkombinationen varmt rött och gult skapar värme och en positiv anda. Budskapet är tydligt: *Kommunismen är nära. Välj bort den!*

Nils Melander 1930-tal Foto: Tom Sandstedt

I samband med andra världskrigets utbrott dyker kvinnan upp på affischerna. Nu är det Mollie Faustman som anlitas av socialdemokraterna för att för-

Mollie Faustman 1938 Foto: Tom Sandstedt

medla kvinnans viktiga betydelse i samhället. Rollerna som både mor och arbetskraft betonas. Fabriksskorsstenarna i bakgrunden är också en del av kvinnans värld, kanske som resurs vid ett eventuellt stundande krig. Idag kan vi även tolka in ytterligare aspekter i bilden. Dagens kvinnor som slits sönder mellan arbete och hem. Den ensamstående kvinnans omänskliga uppgift att få vardagspusslet att gå ihop. En affischklassiker – vacker och balanserad!

Tanken var att valaffischen skulle fungera som en väckarklocka. Kanske går den allt mer mot att bli en gäsprung en kulan septembermorgon. *Barbro Eriksson*

Rösträtt och valfläsk

”Rösträtt och valfläsk” – en specialvisning inför valet

Den 17 september hålls allmänna val i Sverige. Det är val till riksdagen, landstingsfullmäktige och kommunfullmäktige som sker tredje söndagen i september vart fjärde år. Den allmänna rösträtten, åtminstone för män, är en snart hundraårig företeelse. Innan dess var det bara välbärgade herrar som hade rätt att rösta, alltså väldigt få svenskar. Inte förrän 1921 kunde kvinnor rösta i riksdagsvalet för första gången.

Inför valet erbjuder Arkiv Gävleborg en specialvisning om rösträtt, politiska partier och valrörelser i ett historiskt perspektiv. Arkivarie Lisa Engström visar ett bildspel med foton, affischer, flygblad och delar ur gamla valfilmer. Hon pratar om de politiska partiernas framväxt och om

den kvinnliga rösträttsrörelsen och om hur valarbetet förändrats med tiden. Förr fanns kringresande politiska agitatorer och cykelpatruller. Nu använder politikerna TV och internet för att fånga väljare.

Bildvisningen riktar sig framför allt till grundskolor och gymnasieskolor, men även till vuxenutbildningar och andra intresserade. Den kan ske på arkivet eller i skolan, allt efter önskemål. Det finns också möjlighet att boka en visning efter valet. På vår hemsida, www.arkivgavleborg.se, finns information om arkivets samtliga temavisningar. För bokningar kontakta Lisa Engström.

Välkommen!

Katarina Nordin

Nya medlemmar

Gästrikekretsen inom STF
Ingrid Östberg-Olsson, Älvkarleby
PRO Ljusdal
Folkpartiet Liberalerna, Ovanåker
Ria – hela människan i Gävle

Bomhus Gymnastikförening
Bomhus Manskör
Gävle Konstcentrums vänner
Gefle Filatelistsällskap
Gävleborgs frivilliga samhällsarbetare

Arkiv Gävleborg bevarar och tillgängliggör arkivhandlingar från föreningar, företag och privatpersoner i Gävleborgs län. Arkivet arbetar också med att dokumentera och stimulera till forskning om länets historia. Forskarsal och arkiv har öppet vardagar 8.30 - 16.00.

arkivXet är en kanal mellan Arkiv Gävleborg och dess medlemmar - en kanal som förstås kan och ska utnyttjas i båda riktningarna...

Redaktion: *Lisa Engström, Barbro Eriksson, Agnetha Nellfors och Barbro Sollbe*

arkiv gävleborg

Södra Fältskärsgatan 10, 802 80 Gävle, tel 026 - 10 88 70, fax 026 - 10 65 61

e-post: arkivet@arkivgavleborg.se

Hemsida: www.arkivgavleborg.se